

Elk boek dat ik heb geschreven is eigenlijk per toeval tot me gekomen: een onderwerp waar ik vaag iets van wist, dat ik nauwelijks begreep maar dat langzaam lichter en helderder werd. Elk boek is voor mij dus een leerproces geweest over de kunst van het schrijven, maar meer nog over het wonderlijke van boeken maken. Elk boek was anders; maar zelfs dat gezegd hebbende, blijft *Een bocht in de rivier* nogal raadselachtig. Het boek speelt zich af in Centraal-Afrika. Ik wist heel weinig van dat deel van de wereld toen ik begon te schrijven. Ik had enige tijd in Venezuela doorgebracht, waar ik in de ban was van de vlaktes, de llano's en de Orinoco. Ik had een boek geschreven over de geografie van dat gebied, en het zou logisch zijn geweest dat ik toen ik begon met schrijven ook over dat deel van de wereld zou hebben geschreven. Mijn indrukken waren op dat moment wijdverspreid – ik had veel gereisd en men zou kunnen denken dat er niets helder in mijn hoofd zat. Maar juist die verspreide indrukken van mijn reizen kwamen me van pas toen ik begon met schrijven. Toen ik op een dag goederenwagens zag aankomen vol mensen van wie ik vermoedde dat ze arbeiders waren, had ik meteen het gevoel dat ze net zo waren als de mensen op Trinidad, en dat ik ze kende. En dat gold voor veel dingen in de Afrikaanse setting: ik gebruikte mijn reizen om te begrijpen wat ik zag.

In 1975 ging ik naar Congo, of Zaïre zoals het toen heette. Na een week of twee in de hoofdstad Kinshasa vond ik dat ik noord-

waarts moest gaan, naar wat destijds Stanleyville heette. Een echo van die reis is terug te vinden in dit boek. Ik had de naam van een vrachtwagenchauffeur in Stanleyville gekregen. Op het kleine, overvolle vliegveld zag ik een man van wie ik dacht dat hij mijn chauffeur was. Hij droeg sportkleding en had een handdoek om zijn nek. Ik stelde me aan hem voor, en dat was, althans voor *Een bocht in de rivier*, een grote gelukstreffer. De man in sportkleding was niet mijn vrachtwagenchauffeur. Wat hij me te vertellen had was dat alle hotels in Stanleyville in beslag waren genomen door de regering – er zou een bijeenkomst worden gehouden tussen de president van Zaïre en die van Rwanda, en over zesendertig uur zou ik mijn hotel moeten verlaten. De man die ik had aangezien voor de vrachtwagenchauffeur bood me zijn appartement aan. Ook werd hij mijn gids naar Kisangani, en alles wat ik in de daaropvolgende zesendertig uur zag komt in mijn boek voor, verschaft me een thema om uit te werken.

De volgende dag wees mijn gids me van een afstandje het huis waar naar zijn zeggen zijn minnares woonde met haar man. Dat was de kiem van het liefdesverhaal dat door het boek loopt. De bediende in het appartement werd Metty. Die naam kwam van Trinidad en staat voor iemand van gemengd bloed. De opzichter van mijn grootmoeders landgoed heette meneer Metty, elke ochtend meldde hij zich met zijn machete bij mijn grootmoeder en kreeg hij zijn instructies. De machete in zijn handen was nooit een bedreigend wapen; het stond symbool voor zijn taken, en het houten handvat was prachtig bewerkt in de vorm van een kaplaars. Zo bracht ‘Metty’ stukjes van mijn eigen kindertijd terug; het slavenverleden dat ik hem in de roman heb gegeven kwam van de Oost-Afrikaanse kust; zo raakten allerlei dingen met elkaar vermengd in het boek dat ik schreef, en doordat ze met elkaar vermengd raakten voelden ze heel echt aan, als iets wat ik had gevonden. Verzinsels kunnen feiten overspoelen, en ik weet nu niet meer zeker of de oorspronkelijke Metty inderdaad naar Canada zou gaan, zoals hij beweerde.

Later die ochtend zag ik de winkel van mijn vriend; hij was

winkelier, ook al was hij nog zo stijlvol, en in de winkel zag ik enkele van zijn klanten. Een van hen zou Zabeth worden, de handelaarster van ver weg. Waarschijnlijk had haar huid inderdaad een koperkleurige tint, dat herinner ik me niet meer. Haar zoon Ferdinand was een gemakkelijk, volledig verzinsel. Het idee van zijn politieke leven later, zijn nabije omgang met de president en zijn wens om de president te vermoorden zag ik in een droom voor me. In een andere, daarmee samenhangende droom kreeg ik het idee dat de Grote Man van de president zo mogelijk altijd voor de president uit moest lopen om de dood of een explosie te riskeren. In de droom was hij een voorname zwarte Amerikaan, met een hoge politieke rang. Ik had vruchtbare dromen tijdens het schrijven van dit boek; ik heb altijd gehoopt dat dat geluk me nog eens ten deel zou vallen, maar dat is niet gebeurd. Misschien is het zo dat de vroegste boeken van een schrijver zich het eenvoudigst lenen voor dit soort analyses. Maar in latere boeken blijven veel van de verwijzingen verborgen – verwijzingen naar details uit het complexe leven van de schrijver. Daarom is fictie nu eenmaal fictie, en kan het spannend zijn om te scheppen.

Dan komt het moment dat die fictie moet worden gepresenteerd aan agenten en uitgevers, en dan kan direct de teleurstelling toeslaan. *Een bocht in de rivier* werd als ‘te cerebraal’ bestempeld door de agent die mijn werk destijds vertegenwoordigde, en hij vond het cerebraal omdat ik Mommsen had genoemd, een vroege Nobelprijswinnaar en kenner van het oude Rome. De agent meende dat de naam van die Mommsen lezers zou afschrikken, en hij verkocht de rechten aan uitgeverij Knopf als een cerebraal boek van een moeilijke auteur. Zo leverde een jaar werk maar 25.000 dollar op, en toen het boek een hoge vlucht nam kwamen er geen excuses van de uitgever of de agent. Het was mijn meest succesvolle werk ooit, en ik had de voldoening dat ik zeer kort daarna wegging bij die agent.

V.S. Naipaul, 2011

I

DE TWEEDE OPSTAND

De wereld is wat zij is; voor hen die niets zijn, die niets van zichzelf weten te maken, is er geen plaats.

Nazroeddin, die me de zaak voor een zacht prijsje had verkocht, dacht niet dat ik het gemakkelijk zou krijgen als ik de leiding overnam. Na de onafhankelijkheid had het land, als andere landen in Afrika, zijn onlusten gekend. De stad in het binnenland, aan de bocht in de rivier, had bijna opgehouden te bestaan, en Nazroeddin zei dat ik van voren af aan zou moeten beginnen.

Van de kust af reed ik erheen in mijn Peugeot. Een dergelijke tocht kun je vandaag de dag in Afrika niet meer maken – van de oostkust af regelrecht naar het binnenland. Te veel plaatsen onderweg zijn afgesloten of vol bloed. En zelfs in die tijd, toen de wegen nog min of meer open waren, duurde de rit meer dan een week.

Het lag niet alleen aan de zandverstuivingen en de modder en de smalle bochtige opgebroken wegen hoog in de bergen. Er kwam ook al het gedoe bij aan de grensposten, het gesjacher in de rimboe voor houten hutten waarop vreemde vlaggen wapperden. Ik moest mezelf en de Peugeot langs de mannen met de geweren heen praten – enkel om door bos en nog meer bos te mogen rijden. En toen moest ik opnieuw praten en nog een paar bankbiljetten afscheiden en nog meer blikjes voedsel weggeven om mezelf – en de Peugeot – weer weg te krijgen uit de oorden waar ik mezelf naar binnen had gepraat.

Soms konden deze onderhandelingen wel een halve dag duren. De man aan het hoofd vroeg dan een bespottelijk bedrag – twee- of drieduizend dollar. Ik zei nee. Dan ging hij zijn hut weer in, alsof er niets meer te zeggen viel; ik bleef buiten rondhangen, omdat ik verder niets kon doen. Na een paar uur ging ik de hut in, of hij kwam weer naar buiten, en dan maakten we het af op twee of drie dollar. Het ging precies zoals Nazroeddin had gezegd, toen ik naar visa informeerde en hij had geantwoord dat ik meer had aan bankbiljetten. ‘Je komt daar altijd wel in. De kunst is om er weer uit te komen. Dat is een persoonlijke strijd en die moet ieder op zijn eigen manier uitvechten.’

Naarmate ik dieper in Afrika doordrong – de lage struiken, de woestijn, de rotsige klim de bergen in, de meren, de regen in de middag, de modder, en dan aan de andere, de natte kant van de bergen, de varenwouden en de gorillawouden – naarmate ik dieper doordrong, dacht ik: dit is waanzin. Ik ga de verkeerde kant uit. Er kan geen nieuw leven komen aan het eind hiervan.

Toch reed ik door. De dagelijkse rit leek een bijzondere prestatie, en die prestatie maakte het me elke dag moeilijker om te keren. En ik ontkwam niet aan de gedachte dat het in vroeger dagen met de slaven precies zo was gegaan. Die hadden dezelfde reis gemaakt, maar dan te voet natuurlijk en in omgekeerde richting, vanuit het midden van het continent naar de oostkust. Hoe verder ze verwijderd raakten van het binnenland en hun stamgebied, des te minder zouden ze willen ontsnappen aan de karavannen om weg te lopen, terug naar huis, en des te banger werden ze voor de vreemde Afrikanen die ze om zich heen zagen, totdat ze eenmaal bij de kust beland, helemaal geen moeilijkheden meer gaven en bepaald gretig aan boord gingen van de schepen die hen naar een veilig onderdak brachten aan de andere kant van de zee. Zoals de ontheemde slaaf, keek ik slechts uit naar mijn aankomst. Hoe groter de tegenvallers op mijn tocht, des te verlangender haastte ik me om mijn nieuwe leven te aanvaarden.

Toen ik arriveerde bemerkte ik dat Nazroeddin niet gelogen had. Ook daar waren onlusten geweest; de stad aan de bocht in

de rivier was voor meer dan de helft verwoest. Wat de Europese buitenwijk was geweest bij de stroomversnelling was tot de grond toe afgebrand en de rimboe was over de puinhopen gegroeid; met moeite waren de voormalige tuinen nog te onderscheiden van wat de straten waren geweest. De openbare gebouwen en de handelswijk bij de aanlegsteiger en het douanekantoor stonden er nog, evenals sommige woonstraten in het centrum. Maar veel meer was er niet. Zelfs de Afrikaanse *cités* waren alleen hier en daar bewoond maar elders in verval; veel van de lage, rechthoekige betonnen lichtblauwe of groene huizen stonden er verlaten bij, behangen met de snel groeiende, snel afstervende tropische lianen, dikke matten van bruin en groen.

Nazroeddins winkel stond aan een marktplein in de handelswijk. Het stonk er naar ratten en lag vol drek, maar het huis was intact. Ik had Nazroeddins voorraden overgenomen – maar die waren er niet meer. Ik had ook de goodwill overgenomen, maar die stelde niets voor, omdat zoveel Afrikanen terug waren gegaan naar de rimboe, naar de veiligheid van hun dorpen, die aan het eind van verborgen en moeilijk bevaarbare kreek lagen.

Na mijn aankomst, waarnaar ik zo had uitgezien, had ik niet veel te doen. Maar ik was niet alleen. Er waren andere kooplieden, andere vreemdelingen; sommigen van hen hadden de onlusten overleefd. Ik wachtte met hen. De vrede hield stand. De mensen begonnen terug te keren naar de stad; de binnenplaatsen in de *cités* raakten vol. De mensen kregen weer behoefte aan de goederen die wij konden leveren. En langzaam aan kwamen de zaken weer op gang.

Zabeth was een van mijn allereerste klanten. Ze was een *marchande* – geen marktvrouw maar een kleinhandelaarster. Ze behoorde tot een vissersgemeenschap, bijna een kleine stam, en kwam ongeveer elke maand uit haar dorp naar de stad om *en gros* haar waren in te slaan.

Bij mij kocht ze potloden en schriften, scheermesjes, injectiespuiten, zeep en tandpasta en tandenborstels, stoffen, plastic

speelgoed, ijzeren potten en aluminium pannen, emaille borden en schalen. Dat waren de eenvoudige voorwerpen uit de buitenwereld die Zabeths vissersvolkje kon gebruiken, en die het had moeten ontberen tijdens de onlusten. Geen onmisbare, noch overbodige artikelen, maar de dingen die het dagelijks leven gemakkelijker maakten. De mensen hier bezaten vele vaardigheden; ze konden zichzelf bedruipen. Ze looiden leer, weefden stoffen, bewerkten ijzer; ze holden dikke boomstammen uit tot boten, en dunne tot vijzels voor de keuken. Maar stel je voor wat een zegen een geëmailleerde kom betekende voor mensen die op zoek waren naar een groot vat dat water of voedsel niet aantastte en niet lekte!

Zabeth wist op een prik waaraan de mensen in haar dorp behoefte hadden en hoeveel ze ervoor konden of wilden betalen. De kooplui aan de kust (waaronder mijn eigen vader) zeiden altijd – speciaal wanneer ze zich troostten over een slechte aankoop – dat alles op de lange duur zijn koper vond. Hier ging dat niet op. De mensen waren wel in nieuwe dingen geïnteresseerd – zoals in de spuiten, tot mijn verbazing – en zelfs in moderne dingen; maar hun voorkeur was blijven uitgaan naar de eerste exemplaren daarvan zoals ze die hadden leren kennen en aanvaarden. Ze vertrouwden op een bepaalde vorm, een speciaal handelsmerk. Voor mij had het geen enkele zin te proberen Zabeth iets ‘aan te praten’; voor zover mogelijk had ik me maar te houden aan de bekende merken. Het was saai zaken doen, maar het leidde nooit tot moeilijkheden. En het droeg ertoe bij dat Zabeth de goede, directe zakenvrouw werd die zij – anders dan andere Afrikanen – was.

Ze kon niet lezen of schrijven. Ze had haar ingewikkelde boodschappenlijst in haar hoofd en onthield wat ze bij vorige gelegenheden voor de waren had betaald. Ze vroeg nooit om krediet – ze had een hekel aan het idee. Ze betaalde contant met geld dat ze uit een toiletkoffertje pakte dat ze altijd mee naar de stad nam. Iedere koopman wist van het koffertje van Zabeth. Niet dat ze banken wantrouwde, ze begreep er niets van.

Soms zei ik tegen haar, in dat gemengde riviertaaltje dat we met elkaar spraken: ‘Op een dag pikt iemand nog eens je koffer-tje, Beth. Het is niet veilig om met zoveel geld op stap te gaan.’

‘Als dat gebeurt, mis’ Salim, dan weet ik dat de tijd gekomen is om thuis te blijven.’

Dat was een wonderlijke gedachtegang. Maar ze was een wonderlijke vrouw.

‘Mis’, zoals Zabeth en anderen mij aanspraken, was een afkorting van mister. Ik was ‘mister’ omdat ik een vreemdeling was, omdat ik van de verre kust kwam en Engels sprak; en ik was mister om me te kunnen onderscheiden van de andere vreemdelingen ter plaatse, die *monsieur* waren. Dat was natuurlijk voordat de Grote Man kwam en ons allen *citoyens* en *citoyennes* maakte. Een tijdlang hinderde dat niet, totdat de leugens waartoe hij ons begon te forceren het volk verward en bang maakten, en, toen een fetisj sterker dan de zijne werd gevonden, het deden besluiten er een eind aan te maken en terug te gaan naar het begin.

Zabeths dorp lag een kleine honderd kilometer ver maar op enige afstand van de weg, die weinig meer dan een karrenspoor was, en op verscheidene kilometers van de grote rivier. Zowel te land als te water was het een moeizame tocht die twee dagen duurde. Over land in het regenseizoen soms wel drie. In het begin kwam Zabeth over land; ze trok met haar helpsters naar de hoofdweg en wachtte daar op een bestelauto, een truck of een bus. Toen de stoomboten weer begonnen te varen, nam Zabeth altijd de rivier, maar dat ging niet zo heel veel gemakkelijker.

De geheime vaarwegen vanuit de dorpen waren ondiep, vol stronken en het zoemen van muskieten. Langs deze vaarwegen boomden en duwden Zabeth en haar vrouwen hun kano’s naar de grote rivier. Daar wachtten ze, dicht tegen de oever, op de stoomboot, de kano’s volgeladen met waren – doorgaans voedsel – om te verkopen aan de mensen op de stoomboot en in de sloep die de stoomboot op sleeptouw had. Het voedsel bestond voornamelijk uit vis of apenvlees, vers of *boucané* – dat wil zeg-

gen gerookt op de inheemse manier, met een dikke zwarte korst. Een enkele keer was er een gerookte slang of een kleine gerookte krokodil bij, een zwart brok waaraan nauwelijks was te zien wat het was geweest – maar met wit of bleekroze vlees onder de verkoelde korst.

Als de stoomboot opdaagde met de passagierssloep in zijn kielzog, boomden of peddelden Zabeth en haar vrouwen naar het midden van de rivier, hielden stil aan de rand van de vaargeul, en lieten zich met de stroom meedrijven. De boot voer voorbij; de kano's schommelden op de deining; en dan kwam het kritieke moment als de kano's en de sloep elkaar naderden. Zabeth en haar vrouwen gooiden touwen op het onderste stalen dek van de sloep, waar altijd wel een paar handen de touwen grepen om ze aan een schot of luik vast te maken. Dan begonnen de kano's, die eerst stroomafwaarts en tegen de zijkant van de sloep dreven, de andere kant op te draaien, terwijl mensen in de sloep papiertjes en lapjes op de vis of de aap van hun keuze gooiden.

Dit vastmaken van de kano's aan de varende stoomboot of sloep was een gebruikelijke gang van zaken op de rivier, maar niet zonder gevaar. Bij bijna elke reis die de stoomboot maakte hoorde je wel dat er een kano ondersteboven was gegaan ergens langs de zestienhonderd kilometer lange route of dat er iemand was verdronken. Maar het risico was de moeite van het nemen waard: als marchande die goederen aan de man bracht liet Zabeth zich zonder inspanning stroomopwaarts slepen tot aan de rand van de stad, waar ze haar kano's loskoppelde bij de puinhopen van de kathedraal, een eindje vóór de steigers, om de ambtenaren te ontlopen, die maar al te grif een of andere accijns oplegden. Wat een reis! Zoveel moeite en gevaar trotseren om simpele voorwerpen uit het dorp te verkopen en andere goederen terug te brengen voor haar dorpsgenoten.

Een dag of wat vóór de boot arriveerde was er een markt en een kampplaats op de open ruimte buiten de poorten van de haven. Ook Zabeth bivakkeerde daar zolang ze in de stad was. Als het regende sliep ze op de veranda van een kruidenierswinkel of